

»HALVSANNINGAR»

OCH »DELSANNINGAR» I DEN OFFENTLIGA DEBATTEN

Av professor ALF NYMAN, Lund

LINJER och avstånd kunna halveras. Timmar och minuter likaså. Äpplen skära vi flinkt i lika hälfter när vi sitta skämtande vid desserten. Hela vårt jordklot skulle, även det, låta klyva sig i tvenne halvklot, därest vi blott förfogade över de nödiga kosmiska krafterna och för övrigt hade något intresse av ett så originellt och extravagant företag. Veterligen har dock ingen mer än Edvard v. Hartmann, den tyska pessimismens siste systembyggare, på allvar föreslagit ett sådant planetariskt sprängningsförsök, motiverande det med tillvarons allmänna irrationa- litet och uselhet. Teoretiskt är det emellertid utförbart, liksom det i atombombernas tidevarv ryckt även *tekniskt* närmare det möjligas gränser.

Hur förhåller det sig i detta avseende med sanningar? Kunna också de delas — i hälfter eller på annat sätt? Exempelvis satserna, att vinkelsumman i en triangel är = 2 räta, att vatten fryser vid 0° Celsius, eller att Gustaf II Adolf stupade vid Lützen den 6 november 1632? Eller ställes man icke med dem inför *betydelseheter*, som icke med något medel kunna sönderdelas eller halveras? Och innebär icke redan frågeställningen i detta fall den mest eklatanta omening? Är det icke att utmana logiken och, vad värre är, löjet, att ens i hugskottets form fördrista sig på dylika imaginära halveringsförsök?

Självfallet är det så. Likväl tala vi ganska obesvärat om s. k. halvsanningar och delsanningar och — varför då icke också? — om tredjedelssanningar eller vilka som helst andra större eller mindre bråkdelar av en sanning.

Må man emellertid betrakta saken så:

Allt ordande om »halvsanningar» eller andra godtyckliga bråkvärden av sanning avser alltid (eller måste avse) olika sidor, egenskaper och bestämningar hos ett givet ämne, varvid då den ena sidan, egenskapen och bestämningen, riktigt angiven men ensidigt framhävd, måste fullständigas med den eller de övriga, för att påståendet skall få gälla som fullt tillfredsstäl-

lande och uttömmande. Med ett exempel från geometrien ginge det således att säga, att satsen: kvadraten är en parallelogram, utgör en mindre bråkdel, och att satsen: kvadraten är en rektangel, betecknar en något större bråkdel av den fulla och hela sanningen, som är den, att kvadraten är en rätvinklig fyr-siding, vars samtliga sidor äro lika stora. De båda första satserna äro visserligen i och för sig riktiga, enär kvadraten uppfyller både parallelogrammets och rektangelns fordringar; men de äro ofullständiga, »delsanningar» eller »halvsanningar» i behov av närmare bestämningar med hänsyn till såväl vinklarnas beskaffenhet som sidornas inbördes storlek.

Redan då det gäller så elementära och genomskinliga tankeföremål som kvadrater och firsidingar kan man alltså fördrista sig att i denna bemärkelse tala om både halvsanningar och tredjedelssanningar. Det ger ingen omening.

Blir det däremot fråga om mera invecklade tankeföremål, och om kollektiv sådana som det mänskliga samhället med dess olika klasser och inbördes stridande intressen och behov, så är faran endast så mycket mera överhängande, att våra därom fällda omdömen skola bli än mera ensidiga och ofullgångna. Därtill uttalas de i regel från en bestämd social utsiktspunkt och på grundval av ett starkt begränsat gruppintresse. Ej minst av denna anledning riskerar man att på detta område kringvärvas av ett betydande antal halvsanningar och tredjedelssanningar, liksom av omdömen innehållande ännu blygsammare bråkdelar av det riktiga och hela.

Man föranledes att överväga detta, då man tager del av vissa utredningar i John Stuart Mills skrift »Om friheten» (1859, svensk översättning, Natur och Kulturs förlag, Stockholm 1945). Ty om någon visar sig Mill äga klar blick för sådana bråkdelar av sanning, som man överallt strider om i den löpande sociala och politiska debatten. Visserligen gives det även här fall, då enligt Mill den vedertagna meningen är riktig, men då icke desto mindre den motsatta villfarelsen framstår som »en väsentlig förutsättning för en klarare insikt om och en djupare känsla för dess sanning». Denna reliefverkan är viktig. Men det finnes ännu flera fall, framhåller Mill, »då av de stridande meningarna icke den ena är sann och den andra falsk, utan sanningen ligger mitt emellan och den kätterska meningen behövs för att komplettera den sanning, varav den vedertagna åsikten endast uttrycker en del». Ty med s. k. kätterska meningar och åsikter förhåller det

sig vanligen så, att de rymma »några av de undertryckta och förbisedda sanningar, som spränga de bojor, som dittills hållit dem nere, varvid de antingen söka försona sig med de gängse meningarna eller möta dem som öppna motståndare och med samma anspråk på ofelbarhet, som vore de hela sanningen». Får man tro Mill, vore det sistnämnda fallet hittills det vanligaste av de två — »eftersom i det mänskliga tankelivet ensidighet alltid hör till regeln och mångsidigheten är ett undantag». Uttryckt på den Groos'ska problemlärens språk innebär detta, att tvenne motsatta »radikallösningar» ställas kärvt emot varandra, utan någon förhandlingsvillighet å någondera sidan och utan att vare sig någon förmedlande (»interponerande») eller ännu mindre någon dem båda övergripande och enande (»monistisk») lösning önskas eller ens förutsättes som möjlig; — härom närmare i mitt arbete »Problem och problemlösningar inom filosofien» (Stockholm 1945). Därmed träder ett Nej mot ett annat Nej, »höger» mot »vänster», whigs mot Tories, protektionister mot frihandlare, monarkister mot republikaner, planhushållningens förfäktare mot den fria konkurrensens män — för att här endast erinra om några äldre och nyare »radikallösningar» från det politiska och ekonomiska livets plan. Skulle den offentliga såväl som den fackvetenskapliga debatten fortgå efter det schemat, riskerades ett bullersamt och fruktlöst 'på stället marsch'. Man komme icke ur fläcken med varandra. Men eftersom både den politiska och den vetenskapliga världen ändock röra sig framåt, ryckvis och med vissa mellanskov, är det tydligt, att rörelseprincipen är en annan, och effektivare.

Mill har också spaning på en sådan. Den förlöper visserligen icke efter hela sanningar, går icke från klarhet till klarhet. I stället kryssar den mellan halvsanningar och tredjedelssanningar — ibland till och med mellan ännu blygsammare bråktalsvärden av det riktiga och hela. Ja, upplyser oss Mill, »själva det intellektuella framåtskridandet, som borde vidga området för våra sanningar består vanligen endast däri, att en partiell och ofullständig sanning ersättes av en annan; framsteget ligger huvudsakligen däri, att det nya sanningsfragmentet bättre behöves och mera motsvarar tidens krav än det som det ersätter» (spärrat här). Sådan, och ej annorlunda, är den mänskliga sanningens vardagsdialektik. Och — vågar man förmoda — det är väl i sista hand denna av honom iakttagna rytmiska pendling mellan bråkdelar av förnuft, som ligger bestämmande bakom Mills övertygelse om det parlamentariska styrelsesättets företräde och

som tillika uppbär hans krav på obeskuren yttrandefrihet, i tal som tryck. Varje riktning, varje partibildning representerar sina större eller mindre bråkdelar av en viss heltalssanning, insprängda i en gyttring av ensidigheter och överdrifter. Insikten härom bör mana till fördragsamhet mot oliktankande, i teoriens som i handlingens värld.

Härtill kommer den ej oviktiga omständigheten, att ensidigheten ger styrka. Den är en dynamisk faktor att räkna med. Båda dessa tankegångar tvinnas av Mill samman på följande sätt:

»Ingen opartisk bedömare av mänskliga förhållanden skulle känna sig ha någon anledning till indignation, därför att de, som fästa vår uppmärksamhet på sanningar, som vi eljest skulle ha förbisett, själva förbise en del av dem vi uppmärksamma. Snarare tycker han, att så länge en populär sanning är ensidig det mer än någonsin är önskvärt, att också den impopulära sanningen får ensidiga förespråkare, eftersom dessa vanligen äro de mest energiska och de som ha största utsikten att tilltvinga sig en motvillig uppmärksamhet på det korn av vishet, som de framställa som hela sanningen.»

Mills ständiga yrkande blir därför ej blott ett: *Audiatur et altera pars*, utan också ett: *Toleratur et altera pars*. Även den svurne partigångaren företräder — utom sitt partiprogram — ett brottstycke av den stora, allmänneliga Erfarenheten, därtill kanske ett annat brottstycke än vi själva. Dess talan må han därför också föra, även om vi i samma Erfarenhets namn måste säga honom, att hans personliga synfält är tämligen begränsat och i omedelbart behov av utvidgning. Detta utsäger Mill på sitt sär eget måttfulla, hovsamt tillrättavisande sätt med följande finger-visning: »De monopolistiska anspråk på att vara det hela, varmed en delsanning framträder, bör och måste man protestera emot, och om en reaktionär impuls skulle göra förespråkarna för protesten i sin tur orättvisa, så måste man beklaga denna ensidighet såväl som alla andra men också tolerera den.»

På botten av detta vidhjärtade, sant Millska uttalande skymtar vetenskapen om en lag: nämligen om det vantrevliga sakförhållandet, att i all mänsklig utveckling rättas överdrifter i ena riktningen alltid av överdrifter i andra riktningen liksom orättvisor av ett slag alltid beivras av sådana av ett annat slag; — åtminstone sker så i första tempot och innan ett medelläge blivit uppnått. Sådan ter sig för den illusionslöse betraktaren den empiriska dialektik, enligt vilken det kulturella och politiska livet faktiskt förlöper, och i denna travestering behåller Hegel för en god del rätt med sin kända trestegsformel efter tes-antites-syntesschemat.

Det är ingen idealisk utvecklingslag, som därmed uppställs. I någon mån påminner den om barnvisans berättelse om Mormors lilla kråka och hennes betydligt vingliga åktur, om vilken det förmäles, att

»än slank det hit,
och än slank det dit,
och än slank det ned i diket».

För den engelske samhällstänkaren innebär emellertid dessa pendelslag mellan skilda överdrifter och halvsanningar ingenting alltför avskräckande. Han tager den med ro. Ty hur skulle historiens gång kunna vara fullkomligare, då människorna, som gör historien, äro ofullkomliga? Nej — »det är icke i den våldsamma konflikten mellan delsanningarna utan i det lugna undertryckandet av någon av dem, som det fruktansvärda onda ligger». Så omistliga äro i hans ögon bråkdelen, då det gäller sanningen!

Det är haltfulla, djupt mänskliga ord, Mill i dessa ämnen låter undfalla sig, och efter de blodiga lektioner i »likriktning» och meningsförkvävning, vår egen dramatiskt osköna tid fått mottaga, torde de flesta vara sinnade att underskriva dem — teoretiskt talat.

Däremot bär det fruktansvärt emot, så snart det gäller att i den offentliga debatten praktisera dem. Där sakna vi i regel hjärta för sanningsbråkdelen i våra motståndares inlägg. Där harmas vi över deras överdrifter och förlöjligen deras ensidigheter. Och i kampen mot dessa, som vi mena, politiskt som kulturellt enögde råkar det alltför ofta falla oss ur minnet, att även vi själva endast stå där som sköldhållare åt den ena eller andra halvsanningen, i lyckligaste fall kanske åt någon trefjärdedels-sanning. När vi diskutera med varandra, enskilt eller offentligt, går det oss vidare ej sällan så, att resultatet av meningsutbytet ingalunda blir en utjämning, en ömsesidigt vidgad förståelse av varandras synpunkter — en »interponerande» eller distributivt avgränsande lösning av något slag — utan tvärtom det, att bägge parter utgå ur skärmytslingen var för sig styrkta i sin uppfattning och mera omedgörliga än tillförne. Det har kommit att gälla prestigen och inte saken.

Detta är då karikatyren på »debatt» och ett öppet hån emot allt vad parlamentarism och demokratisk förhandlingsvilja heter. Demokratiens djupaste förutsättning får nämligen sägas vara den, att människor i gemen (alla med normal, oskadad intelligens) ak-

tas mottagliga för skäl; att det därför lönar sig att argumentera för sin ståndpunkt inför dem i riksdag och parlament, i styrelser och vid överläggningar, man och man emellan, — i stället för att trumfa igenom dem med majoritetsbeslut, med »diktat» eller yttre våld. Ty vore det principiellt icke möjligt att för meningsmotståndaren visa upp en svårighet i hans ståndpunkt, peka på en lucka i hans resonemang, eller att genom nya synpunkter och vidgade erfarenheter förvandla hans halvsanning till en tvåtredjedelssanning, och så vidare hela skalan uppåt —: då vore det bäst att, med Ibsens råd till sin vän »revolutionstalaren», »slå Spillet over Ende». Men demokrati är man jämt så länge, som man i motsats till Ibsen går med på att »flytte Brikker» och tror, att brickorna steg för steg kunna läggas bättre och rationellare — ja, att de överhuvud äro flyttbara. Den tron har John Stuart Mill heller aldrig övergivit, även om han icke gjorde sig alltför sangviniska föreställningar om motspelarna i politikens och samhällsreformernas stora dominospel. Ty dessa motspelare skola ha samma frihet som han själv att efter bästa förstånd och moget övervägande flytta sina brickor, till och med om dessa därigenom lägga sig spärrande i vägen för hans egna. Och han inbillar sig ingalunda, att det brydsamma spelpartiet skall gå raskt och elegant mot sitt slut. Den verkliga insiktens och övertygelsens väg har alltid visat sig längre och drygare att tillryggalägga än agitationens och propagandans. I gengäld leder den från del- och halvsanningarnas tumultuösa värld till de fullgångna sanningarnas harmoniska rike; till den region, där kvadraten icke är enbart parallelogram eller enbart rektangel utan båda delarna och därutöver ännu något annat, nämligen en liksidig och rätvinklig fyrsiding; där likaledes samhället bestämmes, icke som enbart kroppsarbetarnas eller som enbart arbetsgivarnas, icke heller som allenast köpmännens eller som allenast avnämarnas, ej heller som endast jordbrukarnas eller som enbart stadsbefolkningarnas och lika litet som uteslutande husägarnas eller som uteslutande hyresgästernas stora dominerande angelägenhet, utan där samhället fattas som allt detta på en gång — och därjämte som ännu något mera: nämligen som en hela folkets, en den allmänna rättssäkerhetens, de självmyndiga individualiteternas, det växande välståndets och den stigande upplysningens fristad och skyddsanstalt.

Mot ett sådant begrepp av stat och samhälle borde i varje den offentliga debatten syfta.